

УДК 821.111.0(092):811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.12.48>

КОНЦЕПТ «ЇЖА» В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА (НА МАТЕРІАЛІ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ В ПРОЗІ»)

THE CONCEPT “FOOD” IN CHARLES DICKENS' CREATIVE WORKS (BASED ON THE MATERIALS OF “A CHRISTMAS CAROL IN PROSE”)

Осіпчук Г.В.,

orcid.org/0000-0002-9640-5533

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

У статті досліджено концепт ЇЖА у творчому доробку англійського письменника XIX століття Чарльза Діккенса на матеріалі твору «Різдвяна пісня в прозі». Окреслено коло мовознавців, які займаються питаннями концептуальної лінгвістики, акцентовано увагу на вагомому внеску сучасних зарубіжних і вітчизняних науковців в означену проблему.

Проаналізовано особливості письменницького творчого підходу до підбору лексем на позначення концепту ЇЖА. Досліджено типологію семантичних співвідношень вищеназваного концепту в прозовому тексті. Виокремлено вербальні засоби концепту ЇЖА в художній мові письменника, узагальнено репрезентативні номінації за семантикою. Виділено 7 тематичних груп: найменування продуктів; найменування спецій і солодощів; найменування овочів і фруктів; найменування посуду для їжі, столових приборів та іншого кухонного начиння; найменування напоїв і посуду для напоїв; найменування приміщень, пов'язаних із прийняттям їжі; найменування професій, пов'язаних із приготуванням їжі. Запропоновано авторську класифікацію номінацій концепту ЇЖА.

Доведено, що різні за характером найменування й опис означеного концепту не лише деталізують певні риси характеру літературних персонажів, а і є фоном усіх описаних письменником подій. Лексеми з означеною семантикою переплітаються і взаємодіють одна з одною, що сприяє глибшому розумінню художньої природи літературного твору. Відзначено роль концепту ЇЖА як важливого текстотвірного елемента, що виконує змістову, стилістичну, емоційну й оцінну функції, є ідіостилістичним чинником творчого методу Ч. Діккенса. Результати аналізу художньої мови письменника демонструють особливості традиційної англійської кухні та підкреслюють національну спрямованість твору.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт ЇЖА, концептуальна картина світу, художній твір, художня картина світу, ідіостиль письменника.

The article investigates the concept 'FOOD' based on the materials of the novella "A Christmas Carol in Prose" written by Charles Dickens – English writer of the nineteenth-century. The circle of researchers dealing with the issues of cognitive linguistics was outlined; the significant contribution of modern foreign and domestic scientists has been noted to the identified problem.

The author paid attention to the features of the creative approach to the selection of lexemes for 'FOOD' concept. Investigated the typology of semantic relations of the above-mentioned concept in prose text. The verbal means of the 'FOOD' concept in the artistic language of the writer have been distinguished, and representative nominations in semantics have been generalized. There are 7 thematic groups: names of products and cooked dishes; names of spices, flour, sweets; the name of vegetables and fruits; the name of dishes, cutlery, other kitchen utensils; name of drinks, tableware; the names of the rooms and activities associated with the meal; the names of the professions related to cooking. The author's classification of 'FOOD' concept nominations is offered.

It was proved that the names of the above-mentioned concept, different in nature, not only detail certain character traits of literary characters, but also act as the background of all the events described by the writer. Lexemes with expressed semantics intertwine and interact with each other so that it contributes to a deeper understanding of the artistic nature of a literary work. The role of the concept 'FOOD' as an important textual element performing semantic, stylistic, emotional

and evaluative functions is noted in the article and said that it acts as an idiosyncratic factor of the creative method of Charles Dickens. The results of the analysis of the writer's artistic language demonstrate the features of traditional English cuisine and emphasize the national orientation of the work.

Key words: cognitive linguistics, concept FOOD, the conceptual picture of the world, an artistic work, artistic picture of the world, writer's idiosyncrasy.

Постановка проблеми. Сучасні наукові літературознавчі та лінгвістичні розвідки спрямовані на дослідження світосприймання й мислення суб'єкта, тобто мають антропологічний характер. Антропоцентризм як новий принцип мовознавства сформувався в кінці ХХ століття [2, с. 43], вже кілька десятиліть є визначальним у науці. Об'єктом уваги наукових експериментів стає людина, яка творить мову [13, с. 11]. Іншими словами, в центрі дослідження антропоцентричної лінгвістики є людина, яка оголошена універсальним концептом [5, с. 18].

Однією з характерних тенденцій, що розширює дослідницьке коло сучасних учених, є також зацікавленість сферами діяльності людини, зокрема процесом харчування. На часі також інтерес дослідників, що зростає, до зіставлення різних галузей науки, зокрема до концептуальної лінгвістики. У цьому контексті ЇЖА розглядається не як спосіб задоволення біологічної потреби людини, а як феномен культури, тобто має концептуальний характер. Зацікавленість феноменом їжі як одним із чинників культури певного етносу формується в науці в кінці ХІХ ст. На початку означеного періоду дослідження гастрономії мають фрагментарний характер і використовуються в допоміжних цілях, наприклад, для ілюстрації певної історичної або етнографічної праці. Згодом, у ХХІ столітті, біологічний і фізіологічний аспекти ЇЖІ поглиблюються іншими вагомими характеристиками: об'єктом аналізу науковців є мовні явища, що містять у собі національно-культурну інформацію не лише про якусь особистість, а й про певний народ. Лексеми із семантичним забарвленням ЇЖА набувають концептуального змісту та розширюють значення, поєднуючи в собі два поняття: «людина» – «суспільство». Саме тому вивчення концепту ЇЖА в культурологічному розрізі є сьогодні актуальним і необхідним.

Лексеми із семантичним забарвленням ЇЖА є одним із видів предметної деталізації художнього тексту. Автори у творах вдаються до найменувань продуктів, смаків, страв, щоб детальніше зобразити умови проживання літературних героїв. Чарльз Діккенс – відомий англійський письменник ХІХ століття, прикметним складником творчості якого є багатогранне зображення побуту персонажів, що дає можливість читачеві зрозуміти змістове навантаження художнього

твору. Картини побуту (в тому числі презентанти концепту ЇЖА) спрямовані на глибше та масштабніше розуміння характерів героїв, аналіз їхньої поведінки і вчинків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт як наукове явище є універсальним чинником, що поєднує в собі свідомість, мислення й мову певної особистості, тобто є «визначальною моделлю репрезентації знань та уявлень людини про навколишній світ» [16, с. 93]. Необхідно зазначити, що концепти стали предметом дослідження наукових розвідок багатьох лінгвістів (В. Венжиновича [1], С. Жаботинської [6], В. Іващенко [8], В. Карасика [9], В. Красикова [10], М. Полюжина [14], М. Нікітіна [12], П. Мацьків [11] та інших). Проблема концептуальної національно-мовної картини світу відображена в працях І. Голубовської [3], В. Жайворонка [7], О. Снитко [15] та інших.

Постановка завдання. У ХІХ столітті німецький філософ Людвіг Фейєрбах стверджував, що «людина є те, що вона їсть» [4, с. 1]. Отже, кухня – це один із визначальних чинників людської, в тому числі народної, самобутності. Будь-якій національній кухні властиві певні характерні ознаки: продукти, шляхи їх обробки, посуд, традиції, ритуали тощо. Результати дослідження цієї галузі життєдіяльності людини є актуальними в усіх напрямках (культурознавстві, мовознавстві, соціології, філософії, психолінгвістиці тощо), так як дають змогу аналізувати ту чи іншу національну культуру. У літературознавстві репрезентанти концепту ЇЖА дають можливість деталізувати індивідуальний стиль письменника та сформувати в читача уявлення про особливості культури окремого етносу.

З кулінарними потребами, побажаннями й смаками певного народу можна познайомитися, досліджуючи фольклор, історичні праці, інші наукові статті, однак у нашому полі зору – художня література. Метою наукової розвідки є опис семантичних характеристик представлення концепту ЇЖА, що необхідний у процесі вивчення досвіду, способу життя, національного менталітету й характеру тієї чи іншої людської спільноти. Досягнення мети вимагає виконання таких завдань: проаналізувати стан дослідження концепту в наукових працях зарубіжних і вітчизняних лінгвістів; дослідити семантичні моделі

на позначення концепту ЇЖА в художній прозі Чарльза Діккенса; сформувані класифікацію лексем із тематичним значенням ЇЖА; окреслити функції номінацій, що репрезентують концепт ЇЖА в художньому творі Ч. Діккенса «Різдвяна пісня в прозі» та характеризують індивідуальний авторський стиль.

Виклад основного матеріалу. Концепт ЇЖА в художньому тексті демонструє національну ментальність автора, його власне світобачення та спосіб сприйняття навколишнього світу. Творчість Чарльза Діккенса не є винятком із правил. Усі його твори мають фольклорну основу, пронизані національним колоритом, демонструють визначальні характеристики англійського народу.

Детальний опис процесу приготування їжі як чогось дивовижного та незвичайного є головною ознакою «Різдвяної пісні в прозі». Упродовж двох століть творча спадщина англійського письменника знайомить читача з традиційним різдвяним святковим столом: *Holly, mistletoe, red berries, ivy, turkeys, geese, game, poultry, brawn, meat, pigs, sausages, oysters, pies, puddings, fruit, and punch, all vanished instantly* [17, с. 48], за який уперше в 1843 році сіло сімейство Кретчит. Завдяки детальним описам картин побуту, тонкому окресленню деталей, Ч. Діккенс розкриває історичну епоху, демонструє традиції англійської кухні. Їжа як об'єкт дослідження вказує на важливу сторону культурно-побутового укладу життя героїв. Феномен письменника полягає в умінні водночас показати реалії життя англійців і продемонструвати на весь світ національні традиції.

Кухня англійців – проста й поживна. Національна страва – пудинг: *to-morrow's pudding* [17, с. 14]. До виходу у світ вищеназваного твору різдвяний пудинг був відомий як «плам-пудинг» або сливовий пудинг: *the pudding* [17, с. 54], але після публікації книги сливовий пудинг став називатися «різдвяним»: *with the pudding, like a speckled cannon-ball, so hard and firm, blazing in half of half-a-quarter of ignited brandy, and bedight with Christmas holly stuck into the top* [17, с. 55]. Ч. Діккенс любив Різдво, уважав, що в цей день людина очищається від поганих задумів і вчинків. Письменник був переконаний, що, чим щедріший святковий стіл, тим багатшою буде родина упродовж року, тому на сторінках книги таке різноманіття: і різдвяна індичка, і яблучний соус, й апельсини, і гарячі каштани, і схожий на «рябе гарматне ядро» пудинг: *Holly, mistletoe, red berries, ivy, turkeys, geese, game, poultry, brawn, meat, pigs, sausages, oysters, pies, puddings, fruit, and punch, all vanished instantly* [17, с. 48].

Змальовуючи буденні процеси харчування своїх літературних героїв, митець деталізує проблеми тогочасного суспільства, демонструє типовість долі знедолених. У вічній боротьбі між Добром і Злом, завдяки бажанню автора, усі конфлікти закінчуються щасливо, а сімейний затишок, тепло й добро зводяться до смачної їжі та щедро накритого столу. Герої «Різдвяної пісні в прозі» мають відкритий і зрозумілий характер, який демонструється не лише зовнішніми ознаками та вчинками, а й ставленням до їжі. Неповага до приготовлених страв, викидання продуктів, жадібність, голодні худі діти поруч: *In came the boy from over the way, who was suspected of not having board enough from his mater* [17, с. 36], – усе це розкриває світ жорстоких дорослих, а ніби незначна деталь – голодний дорослий – указує на відсутність у нього будь-яких моральних якостей. Для автора щастя завжди асоціюється зі щедрим застіллям, а щасливі діти ніколи не бувають худими: *the plump sister* [17, с. 63]; *At last the plump sister, falling into a similar state* [17, с. 65]; *the plump sister* [17, с. 90]. Ч. Діккенс показує, що ситість – це право кожної людини, навіть найбіднішої, тому в його маленьких героїв солодкі мрії: *an undigested bit of beef, a blot of mustard, a crumb of cheese* [17, с. 20], *a fragment of an underdone potato* [17, с. 21]. Письменник переконаний, що більшість проблем можна вирішити, якщо є смачна їжа, яка в художньому творі є символом достатку та щедрості. Автор стверджує право кожної людини на: *the goose... basking in luxurious thoughts of sage and onion* [17, с. 53]; насолоду *administered instalments* [17, с. 34] чи *a block of curiously heavy cake* [17, с. 34].

Процес приготування їжі, на думку Ч. Діккенса, є чимось загадковим і втаємниченим. Письменник захоплюється діями своїх героїнь, їхніми здібностями: *Martha dusted the hot plates* [17, с. 54]; *Miss Belinda sweetened up the apple-sauce* [17, с. 54]. До готування їжі автор допускає лише позитивних та усміхнених: *mashed the potatoes* [17, с. 54], які з радістю діляться своєю трапезою: *and when the long expected gush of stuffing issued forth, one murmur of delight arose all round the board* [17, с. 54–55].

Автор емоційно змальовує предмети харчування: *Heaped up on the floor, to form a kind of throne, were turkeys, geese, game, poultry, brawn, great joints of meat, sucking-pigs, long wreaths of sausages, mince-pies, plum-puddings, barrels of oysters, red-hot chestnuts, cherry-cheeked apples, juicy oranges, luscious pears, immense twelfth-cakes, and seething bowls of punch, that made the chamber dim with their delicious steam* [17, с. 46]. Картини

із життя простого народу демонструють різдвяні традиції: *you might have thought a goose the rarest of all birds; a feathered phenomenon, to which a black swan was a matter of course – and in truth it was something very like it in that house* [17, с. 54], не лише мають релігійний зміст, а й виражають життєлюбність англійців. Ч. Діккенс разом із читачем блукає передріздвяними вуличками, захоплюється святковим настроєм, мріє, щоб у цей зимовий вечір у кожній англійській домівці (і заможній, і бідній), запахло печеною індичкою: *smelt the goose* [17, с. 53], нашинкованою цибулею: *onion* [17, с. 55], зі смачною підливою: *the gravy* [17, с. 54]. Найголовнішим є те, щоб за святковим столом зібралася вся родина й приготовленої їжі вистачило на всіх: *Eked out by apple-sauce and mashed potatoes, it was a sufficient dinner for the whole family* [17, с. 55]. Щедрий обідній стіл: *the table (which was spread out in great array)* [17, с. 89] – чи вечірня трапеза (на свята – із засмаженою птицею): *their dinners* [17, с. 51] та *sprinkled incense* [17, с. 51] – обов'язково розпочинаються сімейною молитвою перед застіллям: *At last the dishes were set on, and grace was said* [17, с. 54].

Письменник не лише детально описував у творі рецепти кулінарних страв: *compounded some hot mixture in a jug with gin and lemons* [17, с. 54], а й представив на розсуд читача пишні бенкети: *there was cake, and there was negus, and there was a great piece of Cold Roast, and there was a great piece of Cold Boiled, and there were mince-pies, and plenty of beer* [17, с. 37], після яких обов'язково – музика, розваги й танці: *After tea, they had some music* [136, с. 63], *after the Roast and Boiled... dance* [17, с. 37].

Ще одна традиційна страва англійської кухні – вівсяна каша на сніданок: *to take his gruel* [17, с. 17]; *spoon and basin ready; and the little saucepan of gruel (Scrooge had a cold in his head) upon the hob* [17, с. 17]. Із напоїв – чай, який англійці п'ють і за сніданком, і після обіду, і ввечері: *the hot stuff* [17, с. 56]; *a Christmas bowl of smoking bishop* [17, с. 91]; *The compound in the jug being tasted* [17, с. 55]; *and considered perfect* [17, с. 55–56].

Гурман-естет Ч. Діккенс, окрім кухонних традицій, романтично змальовує саме звичайне місце на землі – ярмарок, де все *everything was good to eat* [17, с. 50]. Письменник милується продуктами, овочами чи фруктами, наділяючи їх «живими» рисами: *ruddy, brown-faced, broad-girthed Spanish Onions, shining in the fatness of their growth like Spanish Friars, and winking from*

their shelves in wanton slyness at the girls as they went by, and glanced demurely at the hung-up mistletoe. There were pears and apples, clustered high in blooming pyramids; there were bunches of grapes, made, in the shopkeepers' benevolence to dangle from conspicuous hooks, that people's mouths might water gratis as they passed; there were piles of filberts, mossy and brown, recalling, in their fragrance, ancient walks among the woods, and pleasant shufflings ankle deep through withered leaves; there were Norfolk Biffins, squat and swarthy, setting off the yellow of the oranges and lemons, and, in the great compactness of their juicy persons, urgently entreating and beseeching to be carried home in paper bags and eaten after dinner. The very gold and silver fish, set forth among these choice fruits in a bowl, though members of a dull and stagnant-blooded race, appeared to know that there was something going on; and, to a fish, went gasping round and round their little world in slow and passionless excitement [17, с. 49–50].

Явище персоніфікації в художньому дискурсі Ч. Діккенса набуває фантастично-казкового характеру: *It was not alone that the scales descending on the counter made a merry sound, or that the twine and roller parted company so briskly, or that the canisters were rattled up and down like juggling tricks* [17, с. 50]. Продукти харчування під пером талановитого митця оживають: *Nor was it that the figs were moist and pulpy, or that the French plums blushed in modest tartness from their highly-decorated boxes* [17, с. 50]; *until the slow potatoes bubbling up, knocked loudly at the saucepan-lid to be let out and peeled* [17, с. 53]. Відзначимо, що антропометафоризація виконує стилістичну, емоційну та оцінну функції. Ч. Діккенс разом із героями, роздумуючи про значення *Plenty's horn* [17, с. 46], із захопленням готується до свята: *In time the bells ceased, and the bakers were shut up; and yet there was a genial shadowing forth of all these dinners and the progress of their cooking, in the thawed blotch of wet above each baker's oven; where the pavement smoked as if its stones were cooking too* [17, с. 51]. А роздуми про вічні цінності: *«Is there a peculiar flavour in what you sprinkle from your torch?»* [17, с. 51], дають можливість зробити філософський висновок: *«Would it apply to any kind of dinner on this day?» – asked Scrooge. «To any kindly given. To a poor one most»* [17, с. 51].

Художня мова письменника представлена лексемами в переносному значенні: *Bob had but fifteen «Bob» a-week himself* [17, с. 52] (найменування дрібної монети шилінга («біб»));

фразеологізмами: *he owner of one scant young nose, gnawed and mumbled by the hungry cold as bones are gnawed by dogs* [17, с. 14].

Отже, наукова розвідка дає можливість на матеріалі «Різдвяної пісні в прозі» здійснити класифікацію вербального представлення концепту ЇЖА за семантичним рівнем. Виокремлюємо 7 тематичних груп, окремі з яких поділяються на підгрупи:

1. Найменування продуктів: *the butter* [17, с. 17]; *to buy the been* [17, с. 14].

2. Найменування спецій і солодошів: *even that the blended scents of tea and coffee were so grateful to the nose, or even that the raisins were so plentiful and rare, the almonds so extremely white, the sticks of cinnamon so long and straight, the other spices so delicious, the candied fruits so caked and spotted with molten sugar as to make the coldest lookers-on feel faint and subsequently bilious* [17, с. 50];

3. Найменування овочів і фруктів: *the eggplants* [17, с. 52]; *and apples* [17, с. 56]; *and oranges* [17, с. 56].

4. Найменування посуду для їжі, столових наборів та іншого кухонного начиння: а) найменування посуду, його характеристика: *a wooden platter* [17, с. 42]; *the covers* [17, с. 51]; *into the saucepan* [17, с. 52]; *in a little saucepan* [17, с. 54]; б) найменування столових приборів: *a fork* [17, с. 52]; *Spoons* [17, с. 54]; *the carving-knife* [17, с. 54]; в) найменування іншого кухонного начиння: *Toothpick* [17, с. 21]; *the cloth* [17, с. 52]; г) найменування ємкостей для продуктів: *a pickled salmon keg* [17, с. 18]; *two fish-baskets* [17, с. 17].

5. Найменування напоїв, посуду для напоїв: а) найменування напоїв: *a glass of «something»* [17, с. 34]; *a decanter of curiously light wine* [17, с. 34]; *if it was the same tap as he had tasted before, he had rather not* [17, с. 34]; б) найменування ємкостей для напоїв: *plenty of beer* [17, с. 37]; *the family display of glass. Two tumblers, and a custard-cup without a handle* [17, с. 56]; *golden goblets* [17, с. 56]; *the jug* [17, с. 55].

6. Найменування приміщень, пов'язаних із приготуванням їжі: *Poulterers' and grocers' trades* [17, с. 14]; *to the bakers' shops* [17, с. 51].

7. Найменування професій, пов'язаних із приготуванням їжі: *the baker* [17, с. 36]; *the cook* [17, с. 36]; *the milkman* [17, с. 36]; *The Grocers'* [17, с. 50]; *gave orders to his fifty cooks* [17, с. 14].

Висновки. Установлено, що використання значної кількості лексем на позначення концепту ЇЖА є визначальною ознакою індивідуального письменницького стилю Чарльза Діккенса. Мовна манера англійського письменника XIX століття характеризується багатогранним уживанням тематичних лексем, які узагальнюють людський життєвий досвід, підкреслюють станова належність героїв, демонструють звичаї англійців, що передаються від покоління до покоління вже два століття. Загалом номінації на позначення концепту ЇЖА в «Різдвяній пісні в прозі» Ч. Діккенса є важливими текстотвірними елементами й виконують змістову, стилістичну, емоційну й оцінну функції. Наступні наукові дослідження будуть спрямовані на компаративний аналіз номінативного поля концепту ЇЖА в українській, російській, польській, німецькій та англійській мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венжинович Н.Ф. Концептуальна і мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*. 2006. Вип. 14. С. 8–12.
2. Ворожбитова А.А. Актуализация философско-лингвистического наследия как отражения «антропоцентрического сдвига» в филологии конца XX века. *Антропоцентрическая парадигма в филологии. Лингвистика. Серия «Филология»*. 2003. Ч. 2. С. 43–48.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості української та національно-мовної картини світу. *Studia Linguistica*. 2010. № 3. С. 400–412.
4. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. URL: <http://www.bibliotekar.ru/encSlov/> (дата звернення: 04.11.2019).
5. Ерошенко А.Р. Концепт «Человек» в антропологической лингвистике: особенности интерпретации. *Антропоцентрическая парадигма в филологии. Лингвистика. Серия «Филология»*. 2003. Ч. 2. С. 18–20.
6. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования. *Лінгвістичні студії*. 1996. Вип. II. С. 4–8.
7. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
8. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
9. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
10. Красиков В.И. Концепты в функции философских основоположений. *Язык. Этнос. Картина мира* / отв. ред. М.В. Пименова. Кемерово : Графика, 2003. С. 7–16.

-
11. Мацьків П. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
 12. Никитин М.В. Развернутые тезисы о концептах. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 53–64.
 13. Покровская Е.А. Человек в языке и культуре : новые аспекты изучения. *Антропоцентрическая парадигма в филологии. Лингвистика. Серия «Филология»*. 2003. Ч. 2. С. 11–18.
 14. Полюжин М.М. Про синкретичні теорії концепту. *Проблеми романо-германської філології*. 2006. С. 5–20.
 15. Снитко О.С. Коди культури у мовній об'єктивації дійсності. *Studialinguistica*. 2008. Вип. 1. С. 115–121.
 16. Тараненко О.О. Відображення суспільного сприйняття світу в семантиці мови. *Мова і культура*. Київ : Наукова думка, 1986. С. 91–137.
 17. Dickens, Charles. A Christmas carol in prose : being a ghost story of Christmas. *Elegant Ebooks. Book : A Christmas carol in prose, 1812–70*. URL: <http://www.online-literature.com/dickens/christmascarol/> (дата звернення: 04.11.2019).